

NARRATÍV CSERKÉSZIDENTITÁSOK – TÖRTÉNETEK A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBŐL

Az elmúlt években többnyire olyanokkal készítettem élettörténeti interjút, akik családi gyökereik, vallásos neveltetésük okán az 1940-es években cserkészek voltak, majd a mozgalom felszámolását követően rövidebb, hosszabb ideig bűvópatak-szerűen¹ folytatták ezt a tevékenységet.² Megismerve az ő történeteiket, elköteleződésüket a cserkészlet iránt fogalmazódott meg bennem a kérdés, hogy vajon mások – akár olyan cserkészek is, akik nem vettek részt a „fű alatti” cserkészéletben – miként értékelik cserkész múltjukat, emlékezetük mit őrzött meg ezekből az időkből.

A választ kilenc egykori cserkésszel készült életútinterjú felhasználásával kereksem, amelyeket az Oral History Archívum (OHA) gyűjteményéből³ választottam ki. Ezek a férfiak a múlt század tízes, húszas, illetve harmincas éveiben születtek Magyarországon, és így a Horthy-korszakban vagy az 1945 és 1948 közötti rövid demokratikus kísérlet időszakában, vagy a Rákosi-korszakban voltak kamaszok és cserkészek.⁴ Találunk köztük fővárosi értelmiségi család gyermekét és vidéki proletárét, akár nemesi leszármazottat is. Anyagi helyzetüket tekintve is sokfélék: van, aki jómódba, míg más nyomorba született, megint mások családja pedig elszegényedett. Többük hívő, katolikus családban nőtt fel, de vannak református, evangélikus és zsidó vallásúak is köztük. Iskolai végzettség szerint sem homogén az elbeszélők köre, bár egy kivétellel mindannyian egyetemi diplomát szereztek, és van köztük néhány neves személyiség is.

Nyilvánvaló, hogy az élettörténeti interjúk nemigen tekinthetők azonosnak a múlt valóságával. A visszaemlékező élete elbeszélésével nemcsak a történeteit, meglátásait, értelmezéseit konstruálja, hanem újraalkotja önmagát, megalkotja identitását is

¹ Ezt a metaforát a cserkészletnek az 1948. utáni továbbélésére vonatkoztatva először Kamarás István használta. KAMARÁS 1992.

² Az életútinterjúk az *Autonóm egyházi kisközösségek működése (1945–1989)* című, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága által támogatott kutatás keretében készültek, és az OHA-ban kutathatók.

³ A VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár OHA életútinterjúinak jegyzéke: <https://www.visszaemlekezesek.hu/oha> (2023. január 17.)

⁴ Bár már az 1920-as években is voltak lány cserkészcsapatok, és az 1940-es években számos koedukált órs, raj működött, ebben a dolgozatban a nőket nem szólaltatom meg. Ennek legfőbb oka, hogy csak néhány ilyen interjút ismerek.

– ezt Paul Ricoeur narratív identitásként írta le.⁵ Ez a konstrukciós folyamat szám-talan kérdés mentén halad(hat). Az itt bemutatásra kerülő interjúalanyok a cserkészetben, a cserkészeten keresztül találtak rá (egyik)identitásukra, önazonosságuk egy részére.

Meggyőződésem, hogy múltunkat a mikrotörténet szintjén az egyéni emlékezet által tudjuk átélni, megérteni és továbbadni, vagyis a múltat a jövővel összekapcsolni. A tanulmányban olyanok személyes emlékeit elemzem, akiknek politikai szocializációjára, identitásának kialakítására a cserkészmozgalomban tapasztaltak jelentős befolyással voltak. Erik Eriksonról tudjuk, hogy az egyén identitása, szilárd énképe, vagyis a személyes azonosság és folyamatosság szubjektív érzése a gyermekkor és a felnőttiség közötti életszakaszban, a kamaszkorban alakul ki.⁶ Ebben a folyamatban – más fontos színterek mellett – kiemelt szerep jut a kortárs csoportnak, az iskolának és az ifjúsági szervezeteknek, esetünkben a cserkészmozgalomnak. Alább azt ismerhetjük meg, hogy a visszaemlékezők miként értelmezték, értékelték a felidézett eseményeket, az azokkal kapcsolatos érzéseket, milyen összefüggéseket, magyarázatokat találtak a történések között saját élettörténetük szövetében.

Karcsay Sándor

1915-ben született Budapesten nemesi felmenőkkel bíró római katolikus családban. Apja katonaorvos volt, 1917-ben a román fronton veszítette életét. Eleinte az özvegyi nyugdíj jó polgári életszínvonalat biztosított a családnak, ám később elszegényedtek, és az anyai nagyszülőkhöz, Keszthelyre költöztek. Karcsay a premontrei tanítórend iskolájába került, itt végezte a gimnáziumi tanulmányait, és lett 1928-ban a 79. számú Festetics György Cserkészcsapat lelkes és elkötelezett tagja.

Karcsay Sándor az 1987-ben adott életútinterjújában⁷ a cserkészetet jelölte meg, mint ami a legnagyobb hatással volt a szocializációjára, „formálódására, szellemisége kialakulására”. A cserkész törvény⁸ értelmében a cserkész testvérének tekinti minden társát. Karcsay gyerekkori tapasztalása a cserkészek közötti egyenlőségről – amikor nem a származás, nem a vagyoni helyzet, hanem a teljesítmény alapján tűnhetett ki bárki a többiek közül – alapvető, meghatározó élménye lett. Ezt az ideális közösségi formát kereste egész életében. „Én a szellemi ráhatást tartom most utó-

⁵ RICOEUR 2001. 24.

⁶ ERIKSON 1991.

⁷ KARCSAY 1987.

⁸ A cserkészek tíz pontba szedett fogadalma.

lag a legértékesebbnek. Elsősorban azt, hogy ott megszűnt minden társadalmi megkülönböztetés. Akin rajta volt a cserkészkalap meg a zöld nyakkendő, annak lehetett egy egyszerű borbély az apja, vagy lehetett ilyen-olyan származású úri gyerek, mind egyforma volt. Ha azt mondta az őrsvezető, hogy »vigyázz!«, akkor nem azt néztük, hogy ki mondja. A legteljesebb demokrácia ezen a téren, ami akkor, abban a hallatlan neobarokk kasztrendszerben belénk vésődött. A valódi teljesítmény, a tudás, az ügyesség adta a példaképet. Egy nyugdíjas csendőraltisztnak a fia, aki a legügyesebb fűrő-faragó gyerek volt, aki megcsinálta a táborkaput, az ideálommá vált.”

Cserkészcsapat. Keszthely, 1926.
(Fortepan, Fóris Gábor; Vastagh Miklós hagyatéka)⁹

Az 1920-as, 1930-as évek fordulóján Magyarországon egy gyerek számára ritka és különleges élmény lehetett a társadalmi rétegek közötti átjárhatóság, a születési előjogoktól független egyenlőség. Ehhez az élményhez erős pozitív érzelmek kapcsolódtak, és ez (is) segítette ennek későbbi szemléletes előhívását. „Volt Keszthelyen egy másik csapat, az iparos cserkészcsapat. Azok még ügyesebbek, még talpraesettebbek voltak. Volt egy vezetőjük, egy segédtsízt – én is úgy hagytam abba a cserkészséget mint segédtsízt, nagy büszkén, aranyzával –, aki egy hadijátékon nyomkeresésben olyan tökéletes, olyan higgadt, olyan jó vezető volt, hogy én fölnéztem rá. Összete-

⁹ A tanulmányban közölt fotók illusztrációk, szorosan nem kötődnek egyik interjúalanyhoz sem.

geződtünk, és ez abban az időben nagy dolog volt, hogy akár egy iparos sráccal, akinek csak hat elemije volt, bárkivel így barátkozzunk. Ezt a szellemet, ami ott uralkodott, döntőnek érzem a mai szellemi kialakulásom szempontjából.”

Karcsay értelmezése szerint a demokratikus szellemiségen túl a „fegyelemre szoktatás”, a „testi ügyesedés” és a „férfi gyámoltalanság megszüntetése” járult még hozzá a nevelés sikeréhez. A fiúk a táborozások során szükséges fizikai munkákat – a favágást, a tűzrakást, a sátorverést – maguk végezték, beleértve a hagyományos női tevékenységeket is, mint például zöldségpucolás, főzés, mosogatás stb.

Látni fogjuk, hogy a dolgozat valamennyi cserkésze pozitív perspektívából, sikeres életútból visszatekintve idézte fel a kamaszkori történeteket, és több-kevesebb okozati összefüggést fogalmazott meg az életben elért eredmények és a cserkészeknél tanultak között. Mindannyiuk közül Karcsay Sándor fogalmazta meg ezt a legeggyértelműbben: „A cserkészlet a legsikerültebb ifjúsági mozgalom volt, amit az is igazol, hogy a csapatunk tagjai később kilencvenkilenc százalékban megállták a helyüket.”

Karcsay Sándor az interjú leiratát figyelmesen elolvasta, és egy összegzéssel kiegészítve véglegesítette. Az epilógusban Berzsenyit idézte: „én már partra szálltam, és a szelek mérgét, ha nem is mindig nemesen, de azért csak kiálltam”.¹⁰ Karcsay – már csak évei számából következően is – joggal gondolhatta, hogy túl van az élet nagy megpróbáltatásain, de ismerve a kort, amelyet átélt, feltételezhetjük, hogy az idézettel az ország hányattatásaira is utalt. Életútját ismerve egyet kell értenünk vele, megállta a helyét a történelem viharai közepette: 1938-ban jogi doktorátust szerzett Magyar Zoltán¹¹ mellett, 1943-ban királyi törvényszéki bírónak nevezték ki, 1944-ben a nyilas hatalomátvételt követően elbocsátották. 1945 nyarán – Bibó István¹² hívására – a Belügyminisztérium törvény-előkészítő osztályára került, részt vett a választási törvények kidolgozásában, az alkotmány előkészítésében, majd a Közszolgálati és Tanulmányi Osztály vezetőjeként dolgozott. A második világháború után tagja lett a Demokrata Néppártnak, ezért 1949 júniusában nyugdíjazták. A Rákosi-rendszerben a bevett módon, büntetésből eleinte csak alkalmi munkákat kapott, majd az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda több nyelvű szakfordítója, lektora, tíz éven át igazgatóhelyettese volt, majd szótárkészítőként dolgozott 1990-ig. Az interjú készítésekor még nem sejthette, hogy újból a politika porondjára kerül. A rendszerváltozás hajnalán részt vett a Kereszténydemokrata Néppárt megalapítá-

¹⁰ Utalás Berzsenyi Dániel *Osztályrészem* című versének első soraira. „Partra szállottam. Levonom vitorlám. / A szelek mérgét nemesen kiálltam.”

¹¹ Magyar Zoltán (1888–1945) a közigazgatástan tudományának nemzetközi hírű művelője.

¹² Bibó István (1911–1979) posztumusz Széchenyi-díjas jogi doktor, politikus, egyetemi tanár, író.

sában, majd elvállalta a párt külügyi szóvivőjének posztját. Közéleti tevékenységét a párt országos listáján mandátumot szerzett parlamenti képviselőként fejezte be 1994-ben. 1999-ben Budapesten hunyt el.

Major Ákos

1908-ban született Újpesten, nemesi felmenőkkel bíró római katolikus középosztálybeli családban. Szülei nem gyakorolták a vallást, de ő – a két fivérével együtt – természetesen járt a Horthy-korszakban kötelező hittanóra és templomba is, és annak ellenére, hogy mindezt formálisnak tartotta, a fiatal fiú egyre erősebben kötődött a katolikus valláshoz, ami aztán identitásának fontos pillére lett és elkísérte élete végéig. „A vallásos érzés, ami akkor belém nevelődött vagy belém gyökerezett, meghatározta az egész életemet, és nagyon jót tett. Van bennem valami fix pont, amihez vonzódok. Nem vagyok számkivetett a világban, az életben.”¹³

Major Ákos a trianoni döntés után pár hónappal lett cserkész. Meghatározó élményeit a Magyar Országos Véderő Egyesület¹⁴ tagegyesületeként működő cserkészcsapatban szerezte. A Horthy-korszakban a nemzeti tematika, a revízió eszméje a politikai szocializáció egész rendszerét átítatta.¹⁵ Major értelmezésében nevelődésére legnagyobb hatással az irredenta szellemiség, a nemzeti önsajnálát volt, amivel nap mint nap találkozott az iskolában és a cserkészfoglalkozásokon. Ez érthető, azt viszont már különösnek érezhetjük, hogy ez az eszme felnőttként, a kommunista diktatúra magas pozíciójú kiszolgálójaként is meghatározta gondolkodását, sőt, büszkén hangoztatta, miközben még az interjú készítésének idején is tabu volt a magyar társadalomban Trianon tragédiája. Élete végén a cserkésztaborozásokat is ebben az eszmei keretben idézte fel. „A mi¹⁶ fiatalságunkat meghatározta és a fejlődésünket nagymértékben befolyásolta a cserkészélet, és beárnyékolta Trianon. Pontosan emlékszem a román csapatok megjelenésére. Ismertük a vagonlakók rendszerét, akik menekültek a különböző átcsatolt területekről.”¹⁷ Ismertük a *Nem! Nem!*

¹³ MAJOR 1986–1987.

¹⁴ A MOVE szélsőjobboldali csoportosulás volt a két világháború között Gömbös Gyula vezetésével, amely keretében több cserkészcsapat is működött. GERGELY 1983.

¹⁵ SZABÓ 2006.; SZABÓ 2007. 2.

¹⁶ Itt testvéreire, Major Tamás színészre és Major Gábor bányamérnökre utalt.

¹⁷ Az első világháború, majd a trianoni békeszerződés aláírása után az utódállamok területéről körülbelül háromszázötvenezer ember menekült Magyarországra. Közülük sokan a nagyobb városok, főként Budapest pályaudvarainak külső vágányain állomásozó marhavagonokban éltek évekig. SZÜTS 2017.

*Sohá!-t,*¹⁸ ismertük a magyar hiszekegyet. Minket irredentának neveltek, és ez a nevelés ma is bennem van, mert a politikai realitásokkal az elmúlt évtizedek alatt megtanultam számolni, de az igazságtalanságnak az érzése soha belőlem ki nem vészett, legfeljebb a remény egyre kopik... És az akkori cserkésztábortüzek, aminek a hangulata is mindig a hazafiság volt, kezdve a *Krasznahorka büszke várától* egészen az öreg cserkészek beszámolójáig, akik már megjárták az első világháborút, sőt, akik között felvidékiek, erdélyiek is voltak, és mindegyik szívet hasogatóan tudott visszaemlékezni a régi hazájára, ahonnan elkergették.”

A Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium cserkészcsoportja kirándul Krasznahorka várához, 1939. (Fortepan, Ebner)

Major 1927-től 1946 végéig katonai szolgálatot teljesített. Jogi doktorátusát 1931-ben szerezte meg, és néhány hónappal később hadbírójelölt lett. 1933 őszén a hírhedt Margit körúti katonai bíróságra nevezték ki. 1939-től a Magyar Királyi Honvéd Légi-

¹⁸ A *Nem! Nem! Soha!* először 1918 végén tűnt fel a Károlyi-kormány által felállított Országos Propaganda Bizottság területvédő plakátjain. Miután 1920. június 4-én aláírták a versailles-i békeszerződést, a jelmondat szinte mindenhol megjelent, és a trianoni békeszerződés elleni tiltakozás politikai jelszavává vált.

erő Parancsnokság ügyésze volt a keleti hadszíntéren. 1943 nyarától a Margit körüti honvéd törvényszéken volt hadbíró. Élete 1944 nyarán új irányt vett. A korábban a Német Sas Rend kitüntetésével elismert hadbíró – testvére, az illegális kommunista Major Tamás színész révén – a baloldali mozgalmak felé orientálódott, és 1945 januárjában a szovjet közreműködéssel felállított Budapesti Népbíróságnak, majd a Népbíróságok Országos Tanácsának az elnökévé nevezték ki. Major Ákos hozta az első halálos ítéleteket a háborús perekben.

Kamaszkorában a revízió eszméje olyannyira hatott rá, hogy felnőtt életének történéseit felidézve többször is beszélt irredenta érzelmeiről. Például meglepő kontextusban is, a háborús bűnösök tárgyalása kapcsán azon kesergett, hogy az egykori budapesti Szabadság téri Irredenta szoborcsoporthoz¹⁹ 1945-ben elbontották. „Ezeknek a tárgyalásoknak a legnehezebb, legkritikusabb pontja a trianoni igazságtalanságokkal szembeni mindenkori kormányzati politikánk volt, és ebből eredtek a háborús bűnösségek. És ezeket a szobrokat nálunk eltávolították. Akkor, amikor a magyar népnek, legalább a menekülteknek, azoknak a leszármazottjainak még ahhoz sem volt joga, hogy lássák vagy meglátogassák ezeket a szobrokat. Bennem így maradt meg az irredenta érzés, és ezt nem fogja kiölni belőlem soha senki.”

Major Ákos bírói pályafutása 1953-ig tartott, majd ügyvédként dolgozott 1978-ig. Az 1956-os forradalmárok pereiben az elítéltek kijelölt védőügyvédeként több esetben is az ítélet súlyosbítását kérte védencére.²⁰ 1987-ben Budapesten halt meg.

Bálint György

1919-ben asszimilálódott zsidó, jómódú középbirtokos családban született Gyöngyösön, ahol egészen az érettségiig élt. Az elemi iskolában farkaskölyök²¹ volt, majd a főgimnáziumban – ahol a katolikus dominancia mellett többféle hitfelekezetről is jártak gyerekek – 14 évesen cserkésszé avatták a 99. számú Mátra Cserkészcsapat tagjaként. Élettörténete²² felidézése során többször név szerint említette a gimnázium cserkészvezető tanárát, akinek hatására nagy örömmel, büszkeséggel cserkészkedett. Mint frissen avatott cserkész 1933-ban különleges kedvezményként jutott

¹⁹ Az elszakított országrészeket jelképező szoborcsoporthoz, Sidló Ferenc, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Pásztor János és Szentgyörgyi István alkotását 1921. január 16-án avatták fel a Szabadság téren, majd 1945 augusztusában elbontották.

²⁰ Városi legenda csupán vagy igaz, kideríthetetlen, de sokfelől hallani, hogy *A tanú* (1969) című film ügyvédjét, aki Pelikánra, a gátörre halálbüntetést kért, Major Ákosról mintázták.

²¹ A farkaskölykök a cserkészmozgalom legfiatalabb korosztályához tartozó, jellemzően 6–11 éves fiúk.

²² BÁLINT 2009.

el a Gödöllőn rendezett 4. Cserkész Világdzsemporira. Sok beszámoló ismeretében bizton állítható, hogy a kor legnagyobb ifjúsági találkozója nagy élmény volt a résztvevők számára, „igazi internacionális esemény”, ahol a különböző nemzetiségű, valóság fiatalok ismerkedhettek egymás kultúrájával, barátkozhattak, hogy „megkedveljék egymást az együttműködés és a béke érdekében”.²³ Bálint a táborozás során Sík Sándor²⁴ cserkészvezető küldönce volt, ami sok évtized távolából is büszkeséggel töltötte el. A csapatuk mellett táborozó amerikaiak nagyszerű vastag lángosa (palacsintája) és egy lyoni cserkessel folytatott levelezés kiemelkedik az emlékek sorában.

A 4. Nemzetközi Cserkész Világtalálkozó, Gödöllő, 1933. (Fortepan, Fortepan)

Bálintot elmondása szerint a humanista gondolkodás irányította élete során, amit elsősorban apja, Braun Izidor hatásának tudott be. A humanizmusát és a természet szeretetét erősítette az ekkor már városi fenntartású, de a ferences rendi szellemiséget még őrző gimnázium és annak cserkészcsapata, és e kettő lett „a materiális gondolkodásom valamiféle alappillére”. A cserkészek az évek során a gyakorlatban saját-

²³ BÁLINT 2016a. 12.

²⁴ Sík Sándor (1889–1963) piarista tanár, irodalomtörténész, cserkészvezető.

tíjtják el, hogy másokon segíteni kell, illetve annak módját, hogy miként tudnak a társuknak örömet szerezni. Minden nap tegyél valami jót! Bálint megfogalmazásában ez így hangzik: „A cserkészlet egy nagyon jó szervezet volt. Az én humánus gondolkodásomnak ma is jól megfelelne a cserkészlet. A napi jótett még mindig föl-fölmerül az emlékezetemben. Hogy milyen nagyszerű célkitűzés volt az, hogy minden nap kell valami jót tenni. És ezért van nekem egy kis latin jelszavam, *Nulla dies sine linea* – szabadon fordítva ne múljon el nap valamilyen munka nélkül. Ez is a cserkészletből maradt meg nekem. A napi jótett egy olyan nemes dolog, hogy az ember tegyen minden nap valamit egy másik emberért. Még akkor is, hogyha ez jelentéktelen ügy.” Ebből a gyakorlatból egyenes út vezetett oda, hogy a rendszerváltáskor újraindult Rotary Clubba belépjen, bennük ifjúkora cserkészeit látva.²⁵ „Nekem szükségem van mindig valami közösségre, aminek részese lehetek, és a Rotaryt jó szívvel mondhatom olyan közösségnek, amihez érdemes tartozni. Azt szokták mondani, hogy ez az öregemberek cserkészmozgalma. Mindenesetre egy humanitárius célkitűzésű mozgalom, amelyik mindig valakit segít.”

Bálint György egész életében a családi birtokon sikerrel gazdálkodó apja²⁶ nyomdokain haladva magától értetődő módon kertészmérnöknek tanult. 1941-ben kapta meg az oklevelet a budapesti Kertészeti Akadémián. A családnak ekkor már komoly nehézségekkel kellett szembenéznie származásuk miatt, a zsidótörvényekkel elvetették földjeik nagy részét, nap mint nap konfrontálódtak a megkülönböztetések miatt. „Lépten-nyomon volt alkalmam találkozni olyan szélsőjobboldali vagy nyilas gondolkodású emberekkel is, akik rádöbbenettek arra, hogy mi nem vagyunk igazi magyarok.” Fontolgatták a kivándorlást is, de végül maradtak. Mind a szülei, mind a cserkészek arra nevelték, hogy a társaival, másokkal egyenrangúnak érezze magát, és amikor ezzel ellentétes tapasztalatai lettek, a korábban gyökeret vert humanizmus tovább erősödött. „Láttam, hogy az antiszemitizmus, a rasszizmus mennyire embertelen dolog. Mennyire ellentétes mindennel, amiben én értéket láttam az életben... Akkor alakult ki bennem az a gondolat, az az akarat, hogy ha túléltem ezt a rasszista világot, akkor mindent el fogok követni, hogy ez ne történjék meg még egyszer. Szomorú dolog az, hogy az embernek napjainkban megint látnia, hallania kell ezt. Nincsen jog arra, hogy az emberek között származás miatt különbséget tegyenek. Abban, hogy hogyan gondolkodik, hogyan cselekszik, hogyan viszonyul az élet értékeihez, lehet különbséget tenni... Életem értelmének tartom, hogy ezt az elvet próbáljam a magam környezetében érvényesíteni.”

²⁵ BÁLINT 2016b.

²⁶ Braun Izidornak több más növény mellett az epret (*Fragaria grandiflora*) köszönhetjük, hiszen ő volt az, aki az 1930-as években magával hozta a balti-tengeri Rügen szigetről, és elterjesztette hazánkban.

Bálint György még főiskolásként arra kényszerült, hogy apja betegsége miatt átvegye a családi gazdaság vezetését, de ezt nem sokáig gyakorolhatta, mert 1942 decemberében SAS-behívóval munkaszolgálatra vitték, 1944 végén pedig Mauthausenbe, majd a guns kircheni megsemmisítő táborba hurcolták. A vészkorszakban az egyik nővére kivételével egész családját elpusztították. Ő túlélte. Hazatért, megváltoztatta a nevét, és újult erővel, optimistán fogott a megmaradt gyöngyöshalmaji birtok felvirágoztatásához. Nem járt sikerrel. A földosztáskor a maradék földjüket is elveszítette, majd a beszolgáltatásokkal, a rendszeres rendőri zaklatásokkal, a kulákká nyilvánítással egyre elviselhetetlenebb lett az élet. Amikor fülébe jutott, hogy internálni akarják feleségével, kisfiával együtt, föladta a küzdelmet, mindent felszámolt, elajándékozott, és Budapestre költöztek.

Agrármérnöki diplomát szerzett, kutatóként, agronómusként, kertészként dolgozott. Az 1970-es években több kertészeti szaklapot is szerkesztett. Az 1980-as évek elejétől heti rendszerességgel osztotta meg mezőgazdasági tapasztalatait a Magyar Televízió *Ablak* című műsorának nézőivel, és vált népszerű televíziós személyiséggé, az ország Bálint gazdájává. Számos szakmai testület tagja, illetve szakmai díj kitüntetettje volt, illetve Budapest díszpolgára. 1994 és 1998 között a Szabad Demokraták Szövetsége frakciójában országgyűlési képviselő volt. 2020-ban százéves korában Kistarcsán halt meg.

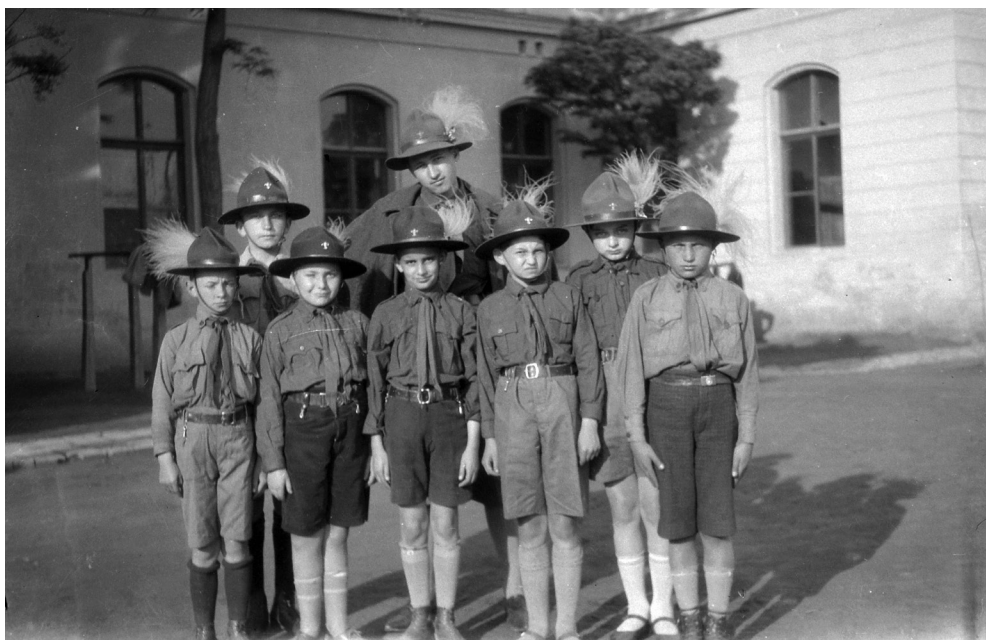
Bogár Károly

1925-ben egy sokgyermekes miskolci proletárcsaládban látta meg a napvilágot. Nehéz körülmények között élt, gyermekkorra zaklatottan telt – tudjuk meg az interjújából.²⁷ Édesanyja révén a református vallást gyakorolta. A Horthy-korszak népiskolájában találkozott az irredentizmussal, megfogalmazása szerint a „szebb magyar jövő ígéretében” nőtt fel, a hazafias önfeláldozás vágya fűtötte, harcolni akart hazájáért, „Nagy-Magyarországért”.

1938 őszén lett az iskolai cserkészcsapat tagja, ami hatalmas változást hozott az életében. „Én ott egy másik otthonra találtam. Nekem a cserkészlet azt jelentette, hogy az otthoni bizonytalanság megszűnt. Egyenrangú voltam. Barátokra találtam. Szinte menekültem otthonról, amikor kevés volt édesanyámnak az ereje, amit még tudott a családdal kapcsolatban kifejezni. A cserkészlet kárpótolt sok mindenért.” A cserkészcsapat elfogadó, támogató közösséget jelentett számára, ahol szívesen tevékenykedett, és érzelmileg is hamar azonosult a mozgalommal.

²⁷ BOGÁR 1990.

A szerény körülmények között élő gyerekeknek pótolhatatlan élmény volt, hogy a cserkészek között egyenlőnek érezték magukat a többiekkel, ott mintha megszűntek volna a társadalmi, szociális különbségek gazdag és szegény között. „Mindenkire letette a maga tízóráját a pokrócra, és az el lett osztva. Rendkívül jó érzés volt, hogy én lehetek bármilyen csóró, és a másik bármennyivel jobb módon él, akkor is itt egyek vagyunk, és egyformán ettünk mind.” Az egyenruha is ezt az összetartozás-érzést, a csoportidentitást erősítette és elfedte a társadalmi különbségeket, így Bogár minden alkalommal büszkeséggel öltötte magára. Nőttön-nőtt rajongása a cserkészéletért.

A Kossuth Lajos Gimnázium cserkészei, árvalányhajjal a kalapjukon, Nyíregyháza, 1930. (Fortepan, Hegedűs Judit)

A magyar cserkészmozgalom a múlt század húszas–harmincas éveiben még többé-kevésbé ellenállt a militáns törekvéseknek, az 1940-es évek elején azonban a dübörgő háborús propaganda megpecsételte az ifjúsági szervezetek sorsát is. 1942-ben a hárshegyi vezetőképző táborba küldték Bogárt is, ahonnan ekkor már a levetemozgalom új előjárói kerültek ki. A 17-18 éves fiú magas szintű katonai kiképzésben részesült. Kisfiú korától vonzódott a katonai világhoz, és amikor vezetői tisztséget kapott, ez számára a társadalmi felemelkedést jelentette. „Semmivel se vagyok rosszabb senkinél, sőt, mivel beosztásom, rangom van már, és imádom az egyenruhát,

a fegyvert, boldog vagyok, hogy valaki vagyok.” Ezt az érzést erősítette az is, hogy 1947-ben őt is beválogatták a Párizs melletti Moissonban rendezett világdzsemborira utazó küldöttségbe.

A második világháború után a cserkészszövetség szovjet nyomásra többször átalakult, és egyre inkább kész volt eleget tenni a kommunista elvárásoknak. Bogár eleinte ezt az átalakítást is elfogadta, úgy tűnt, hogy az új világban is megtalálja a helyét. 1948-ban a szociáldemokratáktól átigazolt a Magyar Dolgozók Pártjába, így ő lett az a „demokratikus” cserkészvezető, akitől elvárták, hogy közvetítsen a két oldal között. Narratívájában erősen hangsúlyozta, hogy ekkor még az ő világképében a két ellentétes nézet nem zárta ki egymást. „Nyitott kaput kaptam az úgynevezett demokratikus ifjúsági szervek felé. Én vagyok a melósgyerek, én vagyok a kommunista párttag. Persze azon lehetne vitatkozni, hogy hogy lehetett összeegyeztetni a valláserkölcsi alapon álló cserkészetet a kommunista párttagsággal, de én akkor nagyon jól össze tudtam egyeztetni.” És ezzel nyilvánvalóan nem volt egyedül.

A kiépülő pártállam egyre leplezetlenebbül terjeszkedett. A kommunista párt ifjúsági pártiskolára küldte Bogárt, majd a cserkészszövetség azzal bízta meg, hogy a cserkészcsapatok felszámolása során a régi cserkészvezetőket próbálja megnyerni az úttörőmozgalomnak. Fokozatosan ébredt rá, hogy ez már elfogadhatatlan számára. Becsapottnak érezte magát, elkeseredett. A két ifjúsági szervezet egyesülésének²⁸ kimondása előtt négy hónappal – 1948 májusában – lemondott vezetői tisztségéről, és visszament esztergályosnak a diósgyőri gépgyárba. Munkáját nagy odaadással végezte. Függetlenített munkamódszer-átadó lett, kezdő szakmunkásokat kellett betanítania, majd alapszervi titkárnak választották. Bárhol is volt, hű maradt a cserkészelvekhez, ily módon tovább élte azt. „Az én magatartásomat a cserkészmagatartás határozta meg. Általában szerettem, ha mindenki szerette egymást, a szeretet jegyében képzeltem el a politikát, ami egy abszolút naiv elképzelés. De hát én is így éltem. Amellett, hogy munkamódszer-átadó voltam, nemcsak a kimondottan szakmai téren foglalkoztam a gyerekekkel, hanem egy kicsit mintha az én cserkészeim lettek volna. Cserkészmódszerrel csináltam. Ha kellett, délután is visszamentem, ha kellett, éjszaka is bementem, ha olyan gyerekek voltak bent éjjel, akikről tudtam, hogy probléma van velük. Idővel mindenese lettem ennek a hetvenfős fiatal társaságnak.”

A forradalom idején a Borsod Megyei Munkástanács elnökhelyettese, majd 1957 derekáig a diósgyőri gépgyár munkástanácsának elnöke volt. 1958-ban a bírósági tanúkihallgatáson kiállt munkatársai mellett, letartóztatták, majd tizenöt év szabadságvesztésre ítélték. 1961 áprilisában szabadult. Hosszú ideig nem tudott elhelyez-

²⁸ RING 2017.

kedni. Végül újabb büntetésként nem a szakmájába, hanem lakatosnak vették fel a Lenin Kohászati Művek kovácsműhelyébe. 1988-ban, amint lehetőség nyílt rá, visszatért régi álmához, a cserkészethez, és újult erővel kapcsolódott be a mozgalom életébe. 2010-ben hunyt el Miskolcon.

Amíg a kislánynak a cserkészlet a biztonságot jelentette, az önbecsülést hozta el, addig az ifjú Bogárt önállóságra nevelte és arra, hogy minden körülmények között a közösségét szolgálja. A mozgalomban a rá bízott gyerekeket, a gyárban a munkatársait, a börtönben a börtöntársait tekintette testvéreinek. Ahol csak tudta, segítette őket, szolidáris volt velük, akár az önfeláldozástól sem riadt vissza.²⁹

Havas Péter

1924-ben született Gyöngyösön. Apja kistisztviselő volt, a család gyorsan elszegényedett, és miután az apai örökséget is elárverezték, szinte nyomorban éltek. Szülei rokonokhoz adták. Tizenkét éves, amikor Budapestre költöztek abban a reményben, hogy a fővárosban könnyebb lesz a megélhetés. Számításaik nem váltak be, majd röviddel később meghalt az édesanyja.

Havas egy fővárosi polgári iskolában lett cserkész. Eleinte nagyon élvezte a cserkészletet, maga is őrsvezető lett, számos vizsgajelvényt szerzett. Miként Bogár Károly, ő is azt emelte ki visszaemlékezésében,³⁰ hogy egyenlőnek érezte magát a többiekkel, mivel a gyerekek csak az alapján tettek különbséget egymás közt, hogy ki az ügyesebb, erősebb, jobb verekedő. És neki e téren komoly érdemei voltak. Egy-két évig nem derült fény arra, hogy nagy szegénységben él. Ám a fiúk nőttek, már nem rövid-, hanem hosszúnadrágot viseltek, de Havas Péternek ilyen „fényűző ruhadarabot” nem tudott venni az édesanyja. Aztán a társai többsége gimnáziumban tanult tovább, míg neki inasnak kellett állnia a kályhagyárba. Egyre nőtt a szakadék a cserkészársai és közöttük, mígnem egy nagy fordulat történt: szinte egyik napról a másikra a Vasas szakszervezet ifjúsági szervezetében találta magát, tizenhat évesen csatlakozott a munkásmozgalomhoz. „A váltásnak tulajdonképpen a zokni az oka, meg a hosszúnadrág meg a bakancs. Nekem csak bakancsom volt, amit a Teleki téren vettem, merthogy a cserkészekkel kirándulni jártunk, s ahhoz fontos volt. De főként a lyukas zokni. Ugye pamut zokni volt, s annak a sarka hamar kilyukad. És az nagyon kellemetlen. Gyerekként az ember elmegy ide-oda, és akkor a bakancsot le kellett venni. Emellett az ember azt is szégyellte, hogy ha elmentünk a cserkész-

²⁹ BÍRÓ 2017.; KÖRÖSI 2017.

³⁰ HAVAS 1983.

csapattal kirándulni, akkor én a legjobb esetben is csak újságpapírba csomagolt zsiros kenyeret tudtam vinni. S akkor jöttek még a lányok. A többiek tánciskolába kezdtek járni. Nálam erről szó sem lehetett. És akkor egy fiú az inasiskolából elvitt a Vasas-ifikhez. Ott nagyon erős kommunista befolyás volt. És ott is rendkívül aktív voltam. A Vasas-ifiknél mindenkinek lyukas volt a zoknija és majdnem mindenki zsiros kenyeret hozott a kirándulásra. Hangsúlyozom, szó sem volt valamiféle politikai kérdésről. Csak a kirándulás, csak a lyukas zokni meg a bakancs.”

A nincstelen gyerekek a kommunista ideológia reményt adott és lehetőséget arra, hogy ő is ugyanolyan lehessen, mint a többiek. Később ennél többre vágyott. Az 1940-es években esztergályosként több munkahelyet is megjárta, a háború alatt a Békepárt, majd a kommunista párt tagja lett. Kolozsvárott végezte a Közgazdaságtudományi Egyetemet. Budapesten a Jóvátételi Hivatalban kezdte karrierjét, majd a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségben dolgozott, és fokozatosan haladt egyre feljebb a ranglétrán a tervhivatalon, a Kohó- és Gépipari Minisztériumon, illetve a moszkvai KGST titkárságon át. Részt vett a hatvanas évek gazdasági reformjában, a Magyar Beruházási Bank helyettes vezetője, majd az Állami Fejlesztési Bank vezérigazgatója lett. 2012-ben halt meg Budapesten.

Andorka Rudolf

1931-ben Budapesten született evangélikus, felső középosztálybeli polgári családban. Édesapja a Horthy-korszakban katonai attasé volt Prágában és Varsóban, majd nagykövet Madridban. Németellenes magatartása miatt 1944-ben Mauthausenba deportálták. Az új kommunista hatalom osztályellenségnek tekintette, internálták, majd börtönbe zárták. Andorka Rudolf a budapesti Piarista Gimnáziumban tanult, ott volt cserkész, de már az államosított Ady Endre Gimnáziumban érettségizett 1949-ben.

Andorka Rudolf narratívájában³¹ a cserkészlet – a felvilágosult, progresszív piarista tanárok és az evangélikus egyház Deák téri gyülekezete mellett – meghatározó befolyással volt világnézetének kialakulására, identitásának formálódására. A magyarországi cserkészmozgalomban alapvető cél volt, hogy a fiatalokat megismertessék a népi kultúrával. Andorka a cserkészlet kapcsán azt emelte ki, hogy „a népi mozgalom, a falukutatás, a népi gondolat, ami rám hatottak, az tulajdonképpen a cserkészeten keresztül volt”. Elbeszélésében reflektált arra a közbeszédben máig létező sztereotípiára, miszerint a cserkészlet a jobboldali konzervatív nézeteket kép-

³¹ ANDORKA 1993–1994.

viselte. Az ő meglátása szerint a háború utáni években a cserkészzet – legalábbis 1944 és 1948 között – sokkal inkább egy polgári demokratikus kritikus álláspontot képviselt. „Akkor a budapesti Piarista Gimnázium cserkészcsapata nem jobboldali konzervatív volt, hanem még a piarista képletben belül is a baloldal, a népi gondolat és a szociális problémák iránti érzékenységnek volt a helye. Hogy itt súlyos szociális gondok vannak, valamit tenni kell, nem jó az, ami volt a Horthy-rendszerben – ezek hozzám nagyrészt a cserkészeten keresztül jutottak el.”

Cserkész táborozás, 1941. (Fortepan, Nagy István)

Többekhez hasonlóan Andorka is elmélkedett a kirándulások és a táborok során kifejtett fizikai aktivitás jótékony hatásáról. Ám számára a későbbi életútja nézőpontjából ez vélhetően nagyobb jelentőséggel bírt, hiszen a kitelepítés, a börtön komoly testi és lelki kihívások elé állították. „Számomra a cserkészzet egy kifejezetten pozitív hatás volt, már csak azért is, mert megtanítottak arra, hogy az ember a fizikai munkát ne vesse meg, sőt, az önbecsülésnek egy tényezője volt, hogy az ember elvégezze a fizikai munkát. Ez jól jött, amikor tizenegy évig fizikai munkás voltam. Kettő, hogy a kirándulások és táborok erőfeszítése folytán rászoktattak arra, hogy bírni kell a testi megpróbáltatásokat is, amelynek óriási haszna volt a későbbiekben, amikor szükségszerűen egy csomó részem volt belőle.”

A Pázmány Péter Tudományegyetem Jogtudományi Karának esti tagozatára iratkozott be, és egyúttal fizikai munkásként dolgozott. 1951-ben családjával kitelepítettek – apja Horthy-korszakbéli diplomatatevékenysége miatt – Besenyszögre, és kizárták az egyetemről. 1956 ősztől folytathatta egyetemi tanulmányait. A forradalom idején az egyetemi nemzetőrség tagja volt, illetve részt vett a szellemi ellenállásban, ezért 1957-ben öt hónap szabadságvesztésre ítélték. 1959-ben fejezhette be egyetemi tanulmányait. 1962-ben a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) könyvtárához, majd a KSH Népeségtudományi (később Demográfiai) Intézetéhez került, később a társadalomstatistikai főosztály kutatója lett. 1984-ben a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen egyetemi tanárrá és a szociológia tanszék vezetőjévé nevezték ki. 1991-től haláláig az egyetem rektora volt. A társadalmi rétegződés és a demográfia nemzetközileg is elismert kutatója volt. 1990-ben választották meg a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává. 1991-től a Magyarországi Evangélikus Egyház zsinatának világi elnöke volt. 1996-ban Széchenyi-díjjal, 1997-ben Francia Becsületrenddel tüntették ki. 1997-ben Budapesten halt meg.

Gerő Zsolt

1929-ben asszimilálódott zsidó polgári családba született Budapesten. A zsidótörvények következtében, majd az apa munkaszolgálatra kötelezésével fokozatosan elszegényedett a család, annyira, hogy a gyerekek iskoláztatása is félbemaradt. Gerő Zsolt a négy polgárit végezte el, majd 1943-ban esztergályos inasnak állt. Az apát a neuengammei koncentrációs táborba hurcolták, ott halt meg, sorsáról az 1980-as évek közepéig semmit sem tudtak. Az anyát a nyilasok az óbudai téglagyárba vitték, majd a Bécs felé vezető úton agyonlőtték. Bátyját szintén elhurcolták munkaszolgálatra, de ő el tudott menekülni. A tizenöt éves Zsoltnak tehát egyedül kellett átvészelnie a nyilas terrort. Árnyalt és részletes narratívája³² szerint abban, hogy sikerült túlélnie ezeket a vészterhes hónapokat, nagy szerepe volt mindannak, amit a cserkészektől tanult.

Nyolcéves, amikor a Vörösmarty cserkészcsapatnak³³ lett a tagja mint farkaskölyök, majd 1943-ban avatták cserkésszé. Az iskola mellett ez lett az élete, minden szabad idejét velük töltötte. Az 1940-es években ezeknek a közösségeknek egyre

³² GERŐ 2019.

³³ A 311. számú Vörösmarty cserkészcsapatot 1924-ben a Budai Izraelita Hitközség alapította. 1941 végén – a cserkésztestvériség alapeszményét feladva – kizárták a szövetségből a zsidó csapatokat. Ezt követően a budai hitközség ifjúsági részlegeként folytatták a cserkészéletet a német megszállásig, majd a háború után a mozgalom betiltásáig. VIRÁG 2014.; LÉNÁRT 2017.

nagyobb szerep jutott a csonka családok életében. A cserkészvezetők mintha érezték volna, mi vár a zsidóságra, arra edzették a rájuk bízott gyereket, hogy „mindent ki kell bírni”. Igyekeztek a gyerekeket felkészíteni a szélsőséges körülmények közötti túlélésre, a rejtőzködésre, a higgadt megfigyelésre, az egyedüllét elviselésére. Szinte teljesíthetetlen túrákra vitték őket. „Az volt a gyakorlatuk, hogy ezeket a nyápic zsidó gyerekeket meg kell keményíteni. Olyan lehetetlenség, hogy az ember a fagyban menjen, már mindenem átázott, és beérkeztünk egy hideg szobába, ahol nem volt befűtve. Én ezt tartom a fordulópontnak, amikor a cserkészvezetők megedzetek. Lehetett volna, hogy forduljunk vissza, vagy valahol felszálljunk a vonatra. Nem, odamenni, megcsinálni, kibírni. Ehhez a várgesztesi történethez tartozik, hogy majdnem minden téli vagy nyári táborban volt hékli, csak akkor nem tudtuk, hogy az... Fölébresztettek minket éjfél körül, hogy a faluból nyilasok jönnek föl, hogy megverjék a zsidó kölköket. Azonnal mindenki öltözzön föl, csak bakancs, ruha, semmi holmi nem kell, lámpát lehet hozni, de használni nem szabad. Rohanni kellett, mert jönnek a nyilasok. Beizgattak minket, hogy rémüljünk meg. Egy hatalmas, harmincöt–negyven kilométerest kört csináltunk, már reggel volt, de még mindig mentünk. Amikor visszaértünk, akkor mondták, hogy »ez hékli volt, nem történt semmi, csak azért csináltuk, hogy megedzünk titeket«. Én ilyen nevelést kaptam.”

A cserkészeknél elsajátított tudásoknak, készségeknek, a lelki egyensúlynak, az önfegyelemnek, a testi edzettségnek tulajdonítja, hogy gyerekként tudott alkalmazkodni az extrém körülményekhez, zsidóként – padlásokon, szétbombázott házak romjai között bujkálva – túlélte a nyilas uralmat, az ostromot. „A vezetők megtanították nekünk, hogy hogy kell elrejtőzni, hogy kell fedezni magunkat, hogy kell taktikázni... Korábban nem voltam bátor, de a cserkészet erre nevelt... Természetesnek vettem a bujkálást, nekem nem voltak se izgalmaim, se rossz álmaim. Nem akarok valótlan állítani, de teljesen nyugodtan csináltam végig, és kellett is ez a nyugodtság, mert állandóan tagadnom kellett a valós létemet. Nem volt bennem félelem.” Hiába minden ügyesség, több hamis igazolvány, 1944 novemberében a nyilasok mégis elfogták és a budapesti gettóba hurcolták, de másnap kihasználva a nagy nyüzsgést, sikerült megszöknie.

A háború után a fiatalok közül sokan az ország „forradalmi” átalakulásával szükségszerűen sodródtak a kiépülő kommunista diktatúra ifjúsági csoportjaihoz. Az üldözés, az ostrom tapasztalatai, személyes veszteségei és az esztergályos műhely vezetőjének agitációja Gerőben is szemléletváltást eredményeztek, és csatlakozott a kommunistákhoz. „Én arra vágytam, hogy a magyar fasiszta rendszer helyett egy szebb, jobb világban élhessek. A cserkészet apolitikus szervezet, a társadalom jobbítása nem tartozott a céljai között. Az akkori szörnyű zsidóüldözések után gyökeres társadalmi változásért kellett harcolni. Tudtam, hogy én jobb világot

szeretnék... Már nem tetszett a cserkészletnek az ideológiája, a vallásosság, a szocialista világnézet töltötte be az agyamat, engem a mozgalom lekötött. Ebben a mozgalomban ugyanúgy mentünk kirándulni, jó közösség volt, egyívásúak voltunk. Nagyon sok szellemileg kiváló ember volt a csapatban.”

A Wesselényi utcai zsidó elemi iskola cserkészcsapata, Budapest, 1930.
(Centropa, centropa.org)

Eleinte esztergályosként dolgozott, majd 1948 tavaszán megbízták a Magyar Úttörők Szövetségének budapesti szervezési és nevelési osztályának a vezetésével. 1950 novemberében bevonult katonának, elvégezte a politikai tisztképző tanfolyamot. 1951-től a Sztálin, majd a Petőfi Katonai Politikai Akadémia történelemtanára volt, közben levelező tagozaton szerzett érettségit, és 1955-ben kinevezték az egyetememes történelem tanszék vezetőjének. Az 1956-os forradalomban az akadémia forradalmi katonai bizottsága elnökhelyettesének választották meg, ezért 1957-ben lefokozták. Leszerelt, visszatért az esztergapadhoz, majd gépészmérnöki diplomát szerzett. A Budapest Rádiótechnika Gyárban és a Videoton Külkereskedelmi Rt.-nél felsővezető volt, majd az 1980-as évek végétől sikeres vállalkozóként dolgozott.

Karátson Gábor

1935-ben született Budapesten erdélyi, illetve felvidéki gyökerekkel bíró értelmiségi családban. Apja jogász, miniszteri tanácsos volt. Anyja 1945-ben az ostrom alatt szerzett sebesülésében meghalt.

Karátson jól tanult, mégis szinte mindent utált, ami az iskolában és a cserkészőrsben történt. „Mérhetetlenül megvettem az egészet. Valami arisztokratikus dolog volt ez.” Makacs ellenállásának köszönhetően – nem volt hajlandó engedelmeskedni a katonás parancsoknak – már a farkaskölyköktől is eltanácsolták. „Minden ilyen paramilitáris és militáris dolgot mindig nagyon gyűlöltem.”³⁴

Vöröskeresztes adománygyűjtés a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumban, Budapest, 1946. (Fortepan, Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény)

³⁴ KARÁTSZON 1991–1992.

A vallásos meggyőződés nem feltétele a cserkészfelvételnek, de a keresztény értékrend elfogadása igen. A cserkész-visszaemlékezésekben többnyire progresszívnek jellemezték a mozgalom szellemiségét, azért is, mert ott nem találkoztak szigorú vallásos fegyelemmel, hitéleti elvárásokkal, hanem szabad szellemben nevelték őket. Ezzel ellentétben Karátsonnak alapélménye lett a vallási intolerancia a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumban, ahová református vallása ellenére került az ostrom után. Itt is konfliktusai voltak a tanáraival és a cserkészvezetőkkel. „Zavart, hogy pressziót gyakoroltak a más vallásúakra. Engem az osztályfőnököm megpróbált rábeszélteni, hogy katolizáljak. Én ezt mérhetetlen csodálkozással hallgattam, és undort éreztem. Mit képzelsz, hogy én áttérnék? Az egy nagyon alantas dolog ugye, hogy kilépni meg átíratkozni. Másrészt meg különben is hagyjanak békén ezzel az egészszellel!” Karátson soha nem palástolta ellenszenvét, rövid időn belül el is tanácsolták a cserkészettől. Megkönnyebbült. „Nem éreztem megszégyenülést, hanem hogy végre nem kell lejárni ebbe a hülyeségbe. Ahol nyakkendőgyűrűt kellett faragni meg sorba állni meg őrsi naplót írni és ilyesmiket csinálni. Ezeket nagyon rühelltem.” Míg a cserkészek között mindig kívülállónak érezte magát – „olyan voltam, mint egy szíami Nyugaton” –, addig az indián romantika egyből magával ragadta.

1948-ra a cserkészmozgalmat hivatalosan is felszámolták, és az elkövetkező negyven évben csak (fél)illegalitásban létezhetett egyházi, természetjáró vagy éppen indián közösségek leple alatt. „Érdekelt az indián világ, és ily módon aztán a Magyar Abroncs³⁵ is sokkal jobban tetszett. Eleve nem kellett annyit sorakozni meg ilyen hülyeségeket kiáltani. A cserkészlet pótlására alakult ez az indián izé. És azt sokkal jobban szerettem, abba be is léptem. Én az indiánokhoz mindig nagyon vonzódtam, érdekelt az indián világ. És abból nem is rúgtak ki.”

A bölcsészkarra származása miatt nem vették fel, átirányítással a jogi karra került. 1956-ben részt vett a tüntetéseken, majd csatlakozott a nemzetőrséghez, illetve az ellenálláshoz. Letartóztatták, húsz hónap szabadságvesztésre ítélték. A Corvina Kiadónál szerkesztő volt, a Fiatal Képzőművészek Stúdiójában állított ki. Több művészeti és filozófiai könyv szerzője, többek között lefordította Lao-ce *Tao te Kingjét*. A nyolcvanas évektől aktív résztvevője volt a Duna Kör környezetvédelmi mozgalomnak. Írói és képzőművészeti munkásságáért 2006-ban Kossuth-díjat kapott. 2015-ben Budapesten halt meg.

³⁵ Az 1940-es évektől Fehér Szarvas (Borvendég Deszkáss Sándor) népszerű indián könyvei nyomán sokan kezdtek el indiánozni, és a cserkészmozgalom megszüntetését követően ez felerősödött, hiszen ezek a csoportok – mint például a Magyar Abroncs is – rejtőzködésre adtak lehetőséget. Lásd bővebben: KOVÁI 2009.; *Rézborű* 2021.

Vigh Szabolcs

1934-ben egy budapesti, katolikus középosztálybeli értelmiségi családban született. 1945-ben kezdte tanulmányait a Piarista Gimnáziumban. 1948 tavaszán avatták cserkészé, néhány hónap múlva államosították az egyházi iskolákat, és a cserkészcsapatok legálisan már nem működhetek tovább. A piarista gimnazisták egy csoportja – köztük Vigh Szabolcs – áttért a kiscsoportos katakombaeletre, rejtőzködve, cserkész mivoltukat nem hangoztatva folytatták a cserkészéletet, vitték tovább a cserkész-eszményt. Úgy érezték, a kommunisták mindent elvesznek tőlük, ami érték számukra, mindenekelőtt a vallásukat és a tudáshoz való hozzájutás lehetőségét. Ezek a kamasz fiúk érdeklődők és tájékozottak voltak, és lelkesítette őket az egyháztörténetből ismert földalatti katakombaegyház eszménye.

A Rákosi-korszak éveiben heti rendszerességgel találkoztak, hogy képezzék magukat, előadásokat hallgattak, később maguk is tartottak. „Kialakult egy egész szép, romantikus ideológia, hogy mi vagyunk a Pilis Cserkészcsapat, és mi építjük föl a jövő keresztény Magyarországot. És erre készülünk föl, vagy legalábbis a kádereit képezzük ki. Nem volt piros–fehér–zöld sovíniszta romantika, mint amit most látunk az utcán, hanem inkább az, hogy el kell mélyülni, az alapokat jól meg kell tanulni, tehát hogy a tudás milyen fontos. Olvastunk és vitatkoztunk az új Európáról, hogy annak kereszténynek kell lennie.”³⁶ És továbbra is használták a cserkészlet hagyományos eszköztárát, voltak kalandos próbatételek, fizikai és szellemi kihívások, elsajátították az alapvető túrázási ismereteket, a térképolvasást, gyakorolták a csomózást, népdalokat énekeltek. „Ezt mi marhára élveztük. Sokat lelkiztünk, vagyis beszélgettünk mindenről, ami szóba jött. Izzadás, cipelés, sátorverés, főzés, rőzsegyűjtés.” És a közös élmények igazi csapatá kovácsolták a fiúkat.

Vigh Szabolcs cserkészlete az illegalitásban zajlott.³⁷ Csoportjának célja a hagyományos cserkésztevékenységek művelése mellett az volt, hogy a pártállami tananyaggal szemben alternatív tudáshoz jussanak, hogy a totalitárius rendszer bukása után majd egy új és jobb világ felépítésében tudjanak közreműködni. „Az egész Pilis csoport arra volt fölépítve, hogy minket jól kiképezzenek a katolikus világnézettel, hogy amikor ez a rendszer már megváltozik, akkor olyan felnőttek legyünk, akik ezen az alapon állnak, és ezen az alapon tudnak továbbmenni. Nem fordítottuk le konkrétan, hogy milyen hírek alapján, és hogy mikor lesz a változás, de a változásban bízunk. Papkoromban már úgy éltünk, hogy az elnyomás örökké tart. De ekkor még bízunk abban, hogy lesz valami változás.”

³⁶ VIGH 2006–2007.

³⁷ PAPANEK 2017.; KÖRÖSI 2017.

Ebben a közösségben tapasztalta meg az élő keresztény hitet is, az eleven testvériséget és az összetartozás erejét a diktatúrával szemben, és mindez a papi hivatás felé terelte. A társaiért, a rászorulókért érzett szolidaritás vezette 1956-ban is, amikor a rászorulóknak segített, és ez az eszme tartotta itthon, amikor a forradalom leverése után a családja emigrált. 1957 júniusában letartóztatták, de nyugati közbenjárásra nem ítélték el. 1958-ban pappá szentelték. Tizenhét évig lelkipásztorként működött. Alkalmazkodott a törvényes keretekhez, de nem lett kollaboráns „békepap”. Állandóan megfigyelték, de nem tartóztatták le. Húsz év küzdelem után aztán mégis elhagyta az országot, szülei és testvérei után ment Hollandiába. Felmentést kért a cölíbatús alól, és megnősült, családot alapított. A tilburgi egyetemen kutatott, és a könyvtárban dolgozott. 2019-ben Oisterwijkben hunyt el.

Cserkészcsapat, 1947. (Fortepan, Hetényi Zsuzsa)

Zárógondolatok

Az interjúalanyok nagyon különböző életutat jártak be, mégis a cserkészsznarratíváik közös motívumokban bővelkednek. Talán a leghangsúlyosabb az egyenlőség, a testvériség eszménye, melynek köszönhetően a cserkészcsapat tagjai között elsimultak (ha csak átmenetileg is) a társadalmi és a vagyoni különbségek. Bármilyen családi háttérből érkeztek is, a cserkészközösség ereje biztonságot és önbizalmat adott, kárpótolta a szegény sorból jövőket, figyelmet, célt kaptak a csapatban, teljesítmény szerint ítélték meg őket. Ilyen hasonlóság a fegyelemre szoktatás és a fizikai aktivitás, a sport jótékony hatása. Többük komoly veszélybe került a második világháború vagy a börtönök alatt, és a túlélésükben nagy szerepet tulajdonítanak azoknak a cserkészvezetőknek, akik felkészítették őket az embert próbáló nehézségek elviselésére. A Horthy-korszakbeli nemzeti tematika a cserkészszet is lényegileg itatta át, sokukat motiválták az irredenta törekvések, míg másokat ez alig érintett meg, és a demokratikus, független Magyarország, a szebb új világ építésének eszménye vagy éppen a népi mozgalmak lelkesítették.

Cserkészek indulnak Hollandiába az 5. Nemzetközi Cserkész Világtalálkozóra, Budapest, 1937. (Fortepan; Uj Nemzedék napilap)

Kilenc narratívából általánosítani nyilvánvalóan nem lehet, de a sokszólamúság már ennyiből is érezhető. Bizonyossággal kijelenthetjük, hogy a cserkészszemlékekhez min-

den esetben erős pozitív érzelmek társultak. A korszerű pedagógiai programnak és a kiemelkedő vezetőknek köszönhetően a visszaemlékezők életük további alakulása szempontjából meghatározó értékeket, viselkedési szabályokat sajátítottak el, és identitásaik sorában fontos szerepet tulajdonítanak a cserkészetnek.

Az emlékképek történetként egy-egy önálló emléksort alkotnak a sokféleképpen megélt cserkészetről. Nyilvánvalóan a politikai, társadalmi környezet és az egyéni körülmények, személyiségjegyek együttesen hatottak, illetve alakították az emlékezést. Más jelentett cserkésznek lenni az első világháború után, Trianon árnyékában és más a második világháború utáni években vagy a Rákosi-korszak (fél)illegalitásában. Az emlékezők és emlékeik kiválasztásával én magam is egy történetet konstruáltam, ami reményeim szerint továbbgondolásra érdemes lehet. Bízom benne, hogy ezek a szemelvények árnyalják azt a képet, amely a kommunista diktatúrának a „klerikális reakció” ellen hirdetett harca folyamányaként mind a mai napig a közemlékezetben él a cserkészetről és sok esetben összekapcsolódik az irredentizmus, az antiszemitizmus, a szélsőséges nacionalizmus vagy a militarizmus vádjával. A diktatúra évtizedeiben a megbélyegzés és üldöztetés ellenére, összeszűkült mozgástérben továbbélt a mozgalom, majd a rendszerváltáskor újjáéledt, hogy aktív szerepet vállaljon az ifjúságnevelés terén.

Felhasznált életútinterjúk

ANDORKA 1993–1994.	ANDORKA Rudolf-interjú. Készítette Javorniczky István 1993–1994-ben. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, OHA Oral History Archivum (OHA), 567.
BÁLINT 2009.	BÁLINT György-interjú. Készítette Bolgár Dániel 2009-ben. OHA, 929.
BOGÁR 1990.	BOGÁR Károly-interjú. Készítette Molnár Adrienne 1990-ben. OHA, 253.
GERŐ 2019.	GERŐ Zsolt-interjú. Készítette Körösi Zsuzsanna 2019-ben. OHA, 1176.
HAVAS 1983.	HAVAS Péter-interjú. Készítette Koncz E. Katalin és Máté Katalin 1983-ban. OHA, 1109.
KARÁTSZON 1991–1992.	KARÁTSZON Gábor-interjú. Készítette Romvári Zsuzsa 1991–1992-ben. OHA, 401.
KARCSAY 1987.	KARCSAY Sándor-interjú. Készítette Javorniczky István 1987-ben. OHA, 103.

- MAJOR 1986–1987. MAJOR Ákos-interjú. Készítette Kozák Gyula 1986–1987-ben. OHA, 54.
- VIGH 2006–2007. VIGH Szabolcs-interjú. Készítette Körösi Zsuzsanna 2006–2007-ben. OHA, 840.

Bibliográfia

- BÁLINT 2016a. BÁLINT György: *Emlékfoszlányok*. Kossuth, Budapest, 2016.
- BÁLINT 2016b. BÁLINT György: *Keserédes éveim (1919–2010)*. Wesley, Budapest, 2016.
- BÍRÓ 2017. BÍRÓ Bence: A cserkésztől a cserkészetig. Bogár Károly és a miskolci (munkás)ifjúság. In: „*Illegális ifjúsági munka*”. *Cserkészközösségek a diktatúrában*. Szerk. TABAJDI Gábor. Magyar Cserkészszövetség, Budapest, 2017. 91–96.
- ERIKSON 1991. ERIKSON, Erik H.: *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat, Budapest, 1991.
- GERGELY 1983. GERGELY Ferenc: A magyar cserkészmozgalom újjászervezése és problémái, 1919–1933. *Történelmi szemle*, 1983/2. 306–332.
- GERGELY 1989. GERGELY Ferenc: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Göncöl, Budapest, 1989.
- KAMARÁS 1992. KAMARÁS István: *Búvópatakok. (visszaemlékező szociográfia)*. Márton Áron, Budapest, 1992.
- KOVAI 2009. KOVAI Melinda: Az „Indiánok” fedőnevű ügy. *AnBlok*, 2009/3. 40–52.
- KÖRÖSI 2017. KÖRÖSI Zsuzsanna: Cserkészutak 1945 után. In: „*Illegális ifjúsági munka*”. *Cserkészközösségek a diktatúrában*. Szerk. TABAJDI Gábor. Magyar Cserkészszövetség, Budapest, 2017. 154–167.
- LÉNÁRT 2017. LÉNÁRT András: Zsidó cserkészek. A Vörösmarty cserkészcsapat a háború előtt és után. In: „*Illegális ifjúsági munka*”. *Cserkészközösségek a diktatúrában*. Szerk. TABAJDI Gábor. Magyar Cserkészszövetség, Budapest, 2017. 39–46.
- A magyar* 2009. *A magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig*. Kiállítási katalógus. Szerk. G. Merva Mária. Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő, 2009.
- PAPANEK 2017. PAPANEK Gábor: A piarista hagyományokat folytató Pilis cserkészcsapat. In: „*Illegális ifjúsági munka*”. *Cserkészközösségek a diktatúrában*. Szerk. TABAJDI Gábor. Magyar Cserkészszövetség, Budapest, 2017. 61–65.
- Rézbőrű*, 2021. „*Rézbőrű volt az alkony*”. *A magyar indiánzás nyomában*. Kiállítás. Petőfi Irodalmi Múzeum, 2021. Wirth Imre Online tárlatvezetése. Megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=S1Wn8sb7m8g> (2023. február 16.)

- RICOEUR 2001. RICOEUR, Paul: A narratív azonosság. In: *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Szerk. LÁSZLÓ János – THOMKA Beáta. Kijárat, Budapest, 2001. 15–25.
- RING 2017. RING Orsolya: A cserkészlet felszámolása (1948). In: „*Illegális ifjúsági munka*”. *Cserkészközösségek a diktatúrában*. Szerk. TABAJDI Gábor. Magyar Cserkészszövetség, Budapest, 2017. 56–60.
- SZABÓ 2006. SZABÓ Ildikó: Nemzetfogalom és nemzeti identitás a dualizmus korában és a Horthy-korszakban. *Politikatudományi Szemle*, 2006/1. 201–248.
- SZABÓ 2007. SZABÓ Ildikó: Nemzeti szocializáció a két világháború között Magyarországon. *Iskolakultúra*, 2007/2. 50–70.
- SZÜTS 2017. SZÜTS István Gergely: Elűzöttek. Menekültek, optánsok és vagonlakók. *Rubicon*, 2017/7–8. 52–61
- TABAJDI 2017. TABAJDI Gábor: „Illegális ifjúsági munka” (1945–1989). In: „*Illegális ifjúsági munka*”. *Cserkészközösségek a diktatúrában*. Szerk. TABAJDI Gábor. Magyar Cserkészszövetség, Budapest, 2017. 11–17.
- VIRÁG 2014. VIRÁG András: *Hálózatok a cserkészletben – cserkészhálózatok, avagy a magyarországi cserkészlet titkos története, különös tekintettel az 1939-től 1990-ig terjedő időszakra*. Kézirat, Doktori disszertáció, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK, Budapest, 2014.

ZSUZSANNA KÖRÖSI

NARRATIVE SCOUT IDENTITIES: TALES FROM THE FIRST HALF
OF THE 20TH CENTURY

(Abstract)

This micro-historical work examines the context into which nine onetime scouts in Hungary, while discussing the story of their lives, i.e., while reconstructing their identities, put their scouting experiences and delves into their own relationships with the scouting movement. Furthermore, the work explores the kinds of connections that the movement engendered and the roles that the connections played in the lives of the former scouts. They evoke the scouting life of the Horthy Era and the short democratic interval between 1945 and 1948, as well as its semi-illegal into the Rákosi Era.

Although these examples obviously do not provide insight on the generalities of individual experiences or assessments, they do display numerous similar or even common motifs. In their narrative, principles of equality and fraternity were most emphasized when the enormous social and material differences of the external world had leveled out among the members of the community, when everyone, irrespective of ethnic and religious differences, had been accepted. Several of them had been able to endure, nay survive, the arduous difficulties of war or imprisonment thanks to physical and spiritual training that scout leaders had put them through. Some of them had been inspired and led down the pathway of life by irredentist aspirations, popular movements, or the idea of a better new world. However, no matter how their destinies had evolved, all of them believed that the scouts had played a significant role in the formation of their identities.

ZSUZSANNA KÖRÖSI

NARRATÍV PFADFINDERIDENTITÄTEN – GESCHICHTEN
AUS DER ERSTEN HÄLFTE DES 20. JAHRHUNDERTS
(*Resümee*)

Dieser mikrohistorische Aufsatz untersucht, wie neun ehemalige ungarische Pfadfinder in welchen Kontexten die Pfadfinderbewegung und ihr eigenes Verhältnis zur Bewegung zum Ausdruck bringen, während sie ihre Lebensgeschichte erzählen, und welche Zusammenhänge sie zum Durchschnitt der Bewegung und ihres Lebens konstruieren. Die sich zurückerinnern, rufen das Pfadfinderleben im kurzen demokratischen Zeitabschnitt zwischen 1945 und 1948 oder dessen halb-illegalen Fortbestand in der Rákosi-Ära wach.

Diese Beispiele geben zwar offensichtlich nicht die Möglichkeit, die individuellen Erlebnisse und Bewertungen zu verallgemeinern, dennoch stellen sie zahlreiche ähnliche oder sogar gemeinsame Motive dar. In ihrem Narrativ ist das Ideal von Gleichheit und Brüderlichkeit am nachdrücklichsten, wenn sich unter den Mitgliedern der Gemeinschaft die gewaltigen gesellschaftlichen und materiellen Unterschiede der Außenwelt glätten und jeder aufgenommen wird, ungeachtet seiner Herkunft oder Religion. Mehrere von ihnen konnten die unmenschlichen Schwierigkeiten im Krieg oder im Gefängnis nur dank körperlichen und geistigen Trainings und der Vorbereitung durch die Pfadfinderleiter ertragen und überleben. Manch einer war von irredentistischen Bestrebungen, mancher von Volksbewegungen oder vom Ideal einer schöneren neuen Welt begeistert und wurde von ihnen ein Leben lang begleitet. Wie auch immer sich ihr Schicksal gestaltete, messen sie alle in der Reihe ihrer Identitäten der Pfadfinderbewegung eine herausragende Bedeutung bei.